

КРИМІНАЛЬНІ ПРОЦЕСУАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ ПІД ЧАС ДОКАЗУВАННЯ

CRIMINAL PROCEDURAL SAFEGUARDS OF STATE SECRETS DURING THE PROCESS OF PROOF

Куценко Д.В.,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем громадської безпеки
Національної академії внутрішніх справ

У статті аналізуються проблемні питання, що виникають під час потрапляння державної таємниці до процесу доказування, та вносяться пропозиції щодо їх усунення.

Ключові слова: державна таємниця, кримінальні процесуальні гарантії, доказування, негласні слідчі (розшукові) дії.

В статье анализируются проблемные вопросы, которые возникают при наличии государственной тайны в процессе доказывания, и вносятся propositions по их устранению.

Ключевые слова: государственная тайна, уголовные процессуальные гарантии, доказывание, негласные следственные (розыскные) действия

The article analyzes problems that arise when state secrets are used in the process of proof and formulates propositions to eliminate them.

Key words: state secret, criminal procedural safeguards, proof, unspoken investigating actions.

Актуальність теми. Сучасне суспільство переживає якісні зміни та знаходиться на порозі великих інформаційних перетворень. Інформація стає стратегічним національним ресурсом, одним з основних багатств держави. Сьогодні економічний, оборонний та політичний потенціал країни в значній мірі визначається рівнем її інформаційної безпеки.

Конституція України, що стала гарантом побудови демократичної держави, не могла не врахувати загальносвітових тенденцій інформатизації суспільства. Тому ряд її статей (зокрема ст. 17, 32, 34) визначають забезпечення інформаційної безпеки як одну з найважливіших функцій держави і мають стати основою розвитку інформаційного законодавства.

Найбільш цінною, з точки зору недопущення настання суспільно-небезпечних наслідків, вважається інформація, що складає державну таємницю і забезпечення її гарантії у кримінальному процесі також потребує особливої уваги. Одним з таких елементів кримінального процесу, який потребує відповідних гарантії захисту державної таємниці є діяльність у сфері доказування.

Зазначена проблематика зачіпає питання кримінального процесуального та інформаційного права.

Теоретичним та практичним дослідженням у зазначених галузях були присвячені роботи вітчизняних та зарубіжних вчених: В.М. Алексеєва, Ю.П. Аленіна, В.К. Антонова, І.В. Арістової, В.М. Ахмаджитова, М.І. Бажанова, Д.І. Беднякова, К.І. Белякова, В.Д. Берназа, В.Б. Боброва, С.П. Вечеріна, В.І. Галагана, Д.В. Гребельського, Ю.М. Грошевого, О.М. Гузя, Е.О. Дідоренка, О.Ф. Долженкова, В.П. Євтушка, А.В. Іщенко, І.П. Козаченка, В.А. Колесника, В.О. Коновалової, О.В. Копана, В.С. Кузьмічова, В.К. Лісиченка, В.Г. Лукашевича, С.Д. Лук'я-

нчикова, А.І. Марущака, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, С.С. Овчинського, М.А. Погорецького, О.Б. Розвадовського, В.Д. Рязанова, С.М. Смокова, О.П. Снігерьова, С.М. Стахівського, В.І. Фаринника, О.В. Федорова, В.П. Хомколова, Л.Д. Удалової, В.П. Шепітька, І.Р. Шинкаренко, М.Є. Шумили, Л.І. Щербини тощо.

Незважаючи на вагомий внесок науковців до розвитку зазначеного напрямку, у науці кримінального процесу та правозастосовній практиці залишаються невирішеними певні питання, що виникають під час потрапляння до процесу доказування відомостей які містять державну таємницю, що у свою чергу негативно відображається на гарантіях її збереження та відправленні кримінального судочинства в цілому.

Мета статті – визначення проблемних питань, пов'язаних із наявністю у процесі доказування відомостей що становлять державну таємницю, та формулювання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний процес безумовно перетинається із державною таємницею, причому перетинається на всіх його стадіях.

На нашу думку, державна таємниця у кримінальному процесі може зустрічатися та відповідно потребувати забезпечення кримінальними процесуальними гарантіями при наступних обставинах:

1. Під час початку та подальшого розгляду кримінальних проваджень, в яких об'єктом злочину виступають суспільні відносини з охорони державної таємниці в різних сферах діяльності держави. До таких злочинів Кримінальним кодексом України віднесено: державна зрада (у формі шпигунства) (ст. 111 КК), шпигунство (ст. 114 КК), розголошення державної таємниці (ст. 328 КК), втрата документів, що містять державну таємницю (ст. 329 КК), роз-

голошення відомостей військового характеру, що складають державну таємницю, або втрата документів або матеріалів, які містять такі відомості (ст. 422 КК).

2. У зв'язку із проведенням негласних слідчих (розшукових) дій.

3. При введенні до кримінального процесу матеріалів, отриманих правоохоронними органами при проведенні оперативно-розшукової діяльності. У зв'язку з тим, що відомості щодо змісту, організації та результатів здійснення комплексу або окремого оперативно-розшукового заходу, у відповідності до Зводу відомостей що становлять державну таємницю, віднесено до секретної інформації.

4. У зв'язку із забезпеченням безпеки осіб, що приймають участь у кримінальному судочинстві.

5. У ході випадкового з'явлення державної таємниці під час початку та подальшого розгляду кримінального провадження по інших статтях кримінального кодексу України.

В залежності від статусу державної таємниці та її ролі у кримінальному судочинстві на нашу думку можна виділити такі дві її категорії:

1. державна таємниця як об'єкт та предмет злочину;

2. державна таємниця як засіб досягнення завдань кримінального судочинства.

У якості першої категорії державна таємниця, як вже вказувалось вище, виступає у разі скоєння злочину, передбаченого ст. 111, 114, 328, 329, 422 КК України, коли об'єктом злочину є суспільні відносини з охорони державної таємниці в різних сферах діяльності держави.

У якості другої категорії така інформація може виступати у випадках, коли відомості, що становлять державну таємницю вводяться до кримінального процесу з метою досягнення завдань кримінального судочинства. Одним із таких випадків виступає кримінальне процесуальне доказування.

Під кримінальним процесуальним доказуванням розуміють діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду по збиранню (формуванню), перевірці й оцінці доказів, а також висуненню ними на підставі необхідної та достатньої сукупності доказів певних правових тез із відповідним обґрунтуванням у процесуальних рішеннях по кримінальному провадженню [1, с. 212].

Відповідно до ч. 2. ст. 91 КПК доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Точка зору, що процес доказування – це діяльність, пов'язана, як правило, зі збиранням, перевіркою й оцінкою доказів у науці стала традиційною. Кожний з названих елементів прийнято вважати окремим етапом доказування [2, с. 28-95; 3, с. 12]. Проте в літературі неодноразово зазначалося, що структура доказування, яка складається з одних лише традиційних компонентів (збирання, перевірки, оцінки доказів), не має універсального характеру [4, с. 362].

Тому до загально визнаної структури процесу доказування науковці іноді додають такі самостійні

його етапи: висування версій [5, с. 10; 6, с. 220], процесуальне оформлення доказів [7, с. 298], перевірку доказів [8, с. 7], використання доказів [9, с. 271] тощо.

Але у всіх наведених структурах процесу доказування елемент збирання доказів присутній і його обов'язковість у цьому процесі є безсумнівною.

Проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій вважається основним засобом отримання доказів.

Така можливість, відповідно до ст. 93 КПК передбачена для сторони обвинувачення (ч. 2. ст. 93 КПК). Для сторони захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, можливість проведення слідчих (розшукових) дій не передбачена але передбачена можливість ініціювання їх проведення через подання слідчому, прокурору відповідних клопотань (а. 2 ч. 3 ст. 93 КПК). До речі згадана норма передбачає можливість ініціювання через клопотання з боку сторони обвинувачення, сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження проведення саме слідчих (розшукових) дій, на відміну від ч. 2 та абз. 1 ч. 3 ст. 93 КПК, які додатково перераховують поручь зі слідчими (розшуковими) діями і негласні слідчі (розшукові) дії. Вважаємо такий стан регламентування норм ст. 93 КПК не зовсім вдалим, адже: по-перше далі по тексту вказано, що: «Постанова слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій може бути оскаржена слідчому судді», тобто знов таки згадуються негласні слідчі (розшукові) дії і можливість відмови в задоволенні клопотання про їх проведення автоматично означає саму можливість подання згаданого клопотання; по-друге, відповідно до ч. 1 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, тобто є їх часткою і згадування других автоматично передбачає наявність перших. У зв'язку з чим вважаємо, що законодавцю не варто було виокремлювати у ст. 93 КПК негласні слідчі (розшукові) дії з категорії слідчих (розшукових) дій. Або якщо це робити то роботи всюди по тексту з метою усунення можливості двоякого тлумачення норм кодексу.

Згідно з ч. 1 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених КПК.

Щодо порядку отримання дозволу по більшості негласних слідчих (розшукових) дій відповідно до ч. 1 ст. 248 розгляд клопотання здійснюється слідчим суддею за участю особи, яка подала клопотання. У випадку коли першочергове клопотання подає сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження постає питання, чи необхідно слідчому судді залучати до розгляду клопотання зазначених учасників. У цьому разі з одного боку саме сторона захисту, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійсню-

ється провадження є ініціаторами негласної слідчої (розшукової) дії і найбільше зацікавлені у її проведенні та результатах. З іншого боку, якщо питання щодо проведення негласної слідчої (розшукової) дії вже дійшло до слідчого судді значить слідчий або прокурор, виніс клопотання про проведення цієї дії а відповідно і погодився зі всіма або більшістю доводів які наводились ініціаторами.

При вирішенні цього питання слід також звернути увагу на ч. 3 ст. 248 КПК відповідно до якої слідчий суддя постановляє ухвалу про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, якщо прокурор, слідчий доведе наявність достатніх до того підстав. Отже законодавцем передбачається, що обов'язок доведення необхідності проведення певної негласної слідчої (розшукової) дії лежить саме на слідчому та прокурорі. Окрім цього під час розгляду клопотання про необхідність проведення негласної слідчої (розшукової) дії можуть проговорюватись питання які складають державну таємницю і далеко не факт що у сторони захисту, потерпілого або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження буде оформлений допуск до державної таємниці відповідної категорії.

У зв'язку із вищенаведеним, з метою дотримання кримінальних процесуальних гарантій державної таємниці та не допущення ускладнення вказаної процесуальної дії вважаємо не доцільним присутність сторони захисту, потерпілого або представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження під час розгляду клопотання слідчим суддею про надання дозволу на проведення ініційованої ними негласної слідчої (розшукової) дії. Але, з метою дотримання інтересів згаданих осіб та сприяння засаді змагальності сторін та свободи в поданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості вважаємо за необхідне обов'язково доводити позицію цих осіб та наведені ними аргументи до відома слідчого судді. У зв'язку з чим вважаємо за доцільне закріпити ч. 6 ст. 248 КПК такого змісту: «Під час розгляду слідчим суддею клопотання про дозвіл на проведення негласної слідчої (розшукової) дії, у разі якщо вона була ініційована стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, слідчий, прокурор зобов'язані довести аргументи зазначених осіб до відома слідчого судді».

Таке доповнення буде особливо актуальним у випадку, коли слідчий або прокурор відмовивши стороні захисту, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження у клопотанні про проведення негласної слідчої (розшукової) дії але у зв'язку із оскарженням такої особи до слідчого судді (абз. 2 ч. 3 ст. 93 КПК, п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК) та задоволенням цієї скарги (п. 3 ч. 2 ст. 307 КПК), буде змушений аргументувати позицію (наприклад п. 2 ч. 3 ст. 248 КПК), з якою не згодний.

Важливим моментом у дотриманні кримінальних процесуальних гарантій державної таємниці під час доказування є те, що процесуальний порядок роз-

гляду клопотання щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій передбачає обов'язкове повідомлення особи, яка заявила таке клопотання про результати його розгляду (ч. 2 ст. 220 КПК). І якщо у разі повної або часткової відмови у задоволенні клопотання з повідомленням особи питань не виникає, то у випадку позитивного рішення з'являються правові труднощі.

Як вже вказувалось вище згідно з ч. 1 ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню. Окрім цього відповідно до п. 4.12.4 Зводу відомостей що становлять державну таємницю зазначені відомості становлять державну таємницю ступеню секретності «таємно» [10].

Отже складається ситуація при якій з одного боку посадові особи повинні виконати свій обов'язок та повідомити особу про результати розгляду її клопотання, з іншого боку у разі задоволення такого клопотання та повідомлення про це заявнику слідчий або прокурор розголосять відомості про факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії а отже розголосять відомості що становлять державну таємницю особі, яка не має відповідного допуску. Формально таке діяння охоплюється складом злочину передбаченим ст. 328 КК України.

Окрім цього термін «факт проведення негласної слідчої (розшукової) дії» вважаємо не зовсім вдалим. Його пояснення або визначення ні у КПК, ні у Зводі відомостей, що становлять державну таємницю нам знайти не вдалось.

У тлумачному словнику української мови слово «факт» означає дійсну, не вигадану подію, дійсне явище; те, що сталося, відбулося насправді [11, с. 552], певну дію у минулому часі, дію, яка вже пройшла.

У зв'язку з чим вважаємо, що цей термін не зовсім вірно відображає відомості які необхідно тримати у таємниці адже з тактичної точки зору навіть більш важливого значення має тримання у таємниці:

- 1) самого наміру проведення негласної слідчої (розшукової) дії (з моменту отримання процесуальної згоди на її початок відповідної посадової особи);
- 2) інформації, що певна негласна слідча (розшукова) дія об'єктивно триває на даний момент, тобто здійснюється у теперішньому часі.

До речі, вже після проведення негласної слідчої (розшукової) дії відомості про факт її проведення можуть розкриватись під час відкриття матеріалів іншої стороні (ч. 1 ст. 254, ст. 290 КПК) та особам, щодо яких ці негласні слідчі (розшукові) дії проводилися (ст. 253 КПК).

Отже, вважаємо що у цьому питанні законодавство потребує уточнення термінології, яка би відображала не тільки минулий час (факт проведення), а і передбачала би не розголошення інформації у часі майбутньому (намір про проведення) та теперішньому (з моменту початку проведення до моменту закінчення проведення відповідної негласної слідчої (розшукової) дії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рожнова В.В., Савицький Д.О., Конюшенко Я.Ю. та ін. Курс лекцій з кримінального процесу за новим Кримінальним процесуальним кодексом України (загальна частина); Національна академія внутрішніх справ, 2012. – 398 с.
2. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств. Сущность и методы / Р.С. Белкин. – М. : Наука, 1966. – 296 с.
3. Орлов Ю.К. Основы теории доказательств в уголовном процессе: научно-практическое пособие / Ю.К. Орлов. – М. : Спарк, 2001. – 169 с.
4. Погорецький М.А. Проблеми використання матеріалів оперативно-розшукової діяльності в кримінальному процесі: [монографія] / М.А. Погорецький. – К. : Вид-во НА СБ України, 2004. – С. 543.
5. Фаткулин Ф.Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф.Н. Фаткулин. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1976. – 162 с.
6. Кокорев Л.Д. Кузнецов Н.П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание / Л.Д. Кокорев, Н.П. Кузнецов. – Воронеж: Изд-во: Воронеж. ун-та, 1995. – 280 с.
7. Теория доказательств в советском уголовном процессе / Отв. ред. Н.В. Жогин: изд. 2-е испр. и доп. – М. : Юрид. лит., 1973. – 736 с.
8. Каз Ц.М. Субъекты доказывания в советском уголовном процессе / Ц.М. Кац. – Саратов, 1968. – 247 с.
9. Белкин А.Р. Теория доказывания: научно-методическое пособие / А.Р. Белкин. – М. : Изд-во Норма, 1999. – 429 с.
10. Наказ Служби безпеки України від 12 серп. 2005 року № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю»: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0902-05/print1443623709954988>
11. Словник української мови: в 11 томах. – Том 10. – Видав-во «Наукова думка» – К., 1979. – 658 с.

УДК 342.95

ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

THE CLASSIFICATION EVIDENCE IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Малярова В.О.,

доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії Харківського національного університету внутрішніх справ

У статті досліджено проблему класифікації доказів у кримінальному провадженні. Узагальнено різні класифікації доказів, запропоновані вітчизняними науковцями. Визначено теоретичне і практичне значення класифікації доказів.

Ключові слова: класифікація доказів, речові докази, особисті докази.

В статье исследована проблема классификации доказательств в уголовном производстве. Обобщены разные классификации доказательств, предложенные отечественными учеными. Определено теоретическое и практическое значение классификации доказательств.

Ключевые слова: классификация доказательств, вещественные доказательства, личные доказательства.

The article studies the problem of classification of evidence in criminal proceedings. Summarizes the different classifications of evidence, proposed by Russian scientists. Defined theoretical and practical significance of the classification of evidence.

Key words: classification of evidence, physical evidence, personal evidence.

Актуальність теми. Актуальність теми дослідження пов'язана із теоретичним і практичним значенням класифікації доказів для науки криміналістики та кримінального провадження після набрання чинності новим КПК України 2012 року, а також обумовлює необхідність переосмислення традиційної класифікації доказів.

Проблемі класифікації доказів та характеристик окремих різновидів доказів приділяли увагу чимало науковців у галузі кримінального процесу та криміналістики. Серед використаних у роботі праць вітчизняних дослідників варто назвати: Я.Ю. Конюшенко, О.С. Степанова, В.Д. Юрчишина, В.М. Іщенко, Ю.О. Ланцедову, С.А. Кириченка, А.П. Запотоцького та І.М. Бацька. Їх праці дозволили

узагальнити критерії класифікації доказів, відомі вітчизняній криміналістичній науці.

Мета статті – узагальнення відомих науці класифікацій доказів.

Об'єктом дослідження виступає доказування у кримінальному провадженні. Предметом дослідження є класифікація доказів у криміналістичній науці.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи проблему класифікації доказів, варто послатися і на законодавчі акти, і на доктринальні розробки. Відповідно до ч. 1 ст. 84 КПК України доказами у кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому даним Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встанов-